



Anna Rotkirch är docent i socialpolitik och kvinnoforskning och arbetar som forskare vid Helsingfors forskarkollegium, Helsingfors universitet. Hon har specialiserat sig på jämförande forskning kring familjer, kön och sexualitet. Bland de senaste publikationerna återfinns *Moments of passion* (tillsammans med Elina Haavio-Mannila och Osmo Kontula) samt *The Man Question. Loves and Lives in late 20th century Russia*.

Vem är rädd för städerskan? Globalisering och kvinnors autonoma migration

av Anna Rotkirch

ETT VANLIGT SÄTT att tala om globalisering är att först beskriva den nya teknologiska och ekonomiska infrastrukturen. Internet och finansströmmarna presenteras som globaliseringens skelett, deras aktörer sägs tillhöra flödesrymden av tidlös dynamiskhet (Castells 1998). I ett senare skede nämns eventuellt effekterna av denna globalisering på arbetsplatser, kön, kroppar. I Manuel Castells analys finns det på så sätt en motsats till flödesrymden kallad platsernas rymd, ett per definition efterblivet ställe där det icke-virtuella arbetet utförs. Här uppstår lätt en motsättning mellan drivmotor och objekt, produktionsförhållanden och människor, ”hård” och ”mjuk” globalisering. Som av en händelse är globaliseringens hårda kärna också mestadels manlig till både besättning och värderingar.

Men utgår vi från den migrerande människans verklighet ruckas den här indelningen. Arbetskraftens migration från fattiga till rikare länder är en global process i egen rätt. Den underlättas av billiga flyg och mobiltelefoner men är inte direkt avhängig av teknologiska framsteg eller nyliberala reformer. Den styrs delvis av internationella nätverk omfattande allt från officiella arbets-

agenturer till illegal människosmuggling. Det finns migranter som anländer med färdiga papper till en officiell arbetsplats. Det finns också de som mot sin vilja luras in i situationer av hänsynslös exploatering, med påtvingad prostitution som det numera paradigmatiske exemplet. Men en betydande del av migrationen — hur stor är svårbedömd, hälften? två tredjedelar? — sker med hjälp av informella, löst strukturerade och temporära kedjor. Det handlar om så kallad *autonom migration*, där den migrerande människan är den huvudsakliga agenten. Hennes kontakter, resurser och slumpen avgör hur det hela avlöper.

Ett speciellt drag i dagens transnationella migration är att kvinnornas proportion ökar och emellanåt är lika stor eller större än männens. I synnerhet vårdarbetet internationaliseras genom den *care drain* som lockar främst kvinnor att bli barn- och sjukskötare, städerskor och portvakter inom EU. Man kan (t ex Oso Casas 2002) se prostitution som en del av denna intimitetens internationalisering, som den globala mobilitetens väg för de minst resursstarka kvinnorna, vilket inte utesluter att även de ofta är autonoma migranter.

Allt oftare hamnar kvinnliga migranter i kvinnotypiska yrken, vilka sällan är särskilt ”mjuka” för det. Vi kan tänka oss en holländsk man bosatt i Paris. Just i dag har han på jobbet sysslat med att köpa upp delar av ett privatiserat filippinskt vattenförsörjningsbolag. Hemma hos honom stryker en filippinsk kvinna, som tillbringar flera vakna timmar i bostaden än mannen själv och som lämnade sina fyra barn hemma på Filippinerna då hon gav sig iväg på en dyr, lång och farlig resa till Europa.

Är det alls någon idé att försöka avgöra vem av dessa två som hör till ”flödesrymden”, och vem till den ”hårda” globaliseringen?

Världens internationalisering ställer oss inför flera utmaningar — teoretiska, empiriska, juridiska och samhällsmoraliska. Jag vill i korthet närma mig några av dem med utgångspunkt från den växande forskningen i migration, betalt hemarbete och transnationella familjer (Hochschild 2000, Parrenas 2002, Mozère 2002 m fl).

Jag diskuterar först *au pairen*, en form av kvinnlig global mobilitet som i vissa avseenden liknar tidigare sekels tjänarinnekarriärer, och därefter andra former av kvinnliga vårdkedjor. Om inte annat anges är citaten och exemplen ur min egen pågående forskning kring betald hemhjälp i Finland och Frankrike och bygger på tematiska intervjuer med familjer som anställt hemhjälp (barnvårdare och/eller städerskor) samt med de anställda själva (Rotkirch 2001).

Vad är en *au pair*?

Gloria är 22 år och har kommit från Colombia till Paris, precis som Annika, 19, rest från Finland till Paris. Båda är *au pairs* i borgerliga parisiska familjer, båda vaktar barn 30 timmar i veckan mot logi, kost och 250 euro i månaden. Ändå har året som *au pair* alldeles olika betydelse i deras liv.

På sin lediga tid tar Annika franskkalektioner, delvis bekostade av hennes föräldrar, och hon ska börja studera när hon återvänt till Finland. För Gloria är tiden som *au pair* tvärtom inkörspporten till en plats i den colombianska diasporan i Paris. Genom den kan hon hitta billig bostad och arbete

som städerska för olika familjer, till en början svart, men med målsättningen att efterhand få papperen i ordning och stanna i Frankrike. Redan som *au pair* skickar hon minst 50 dollar i veckan hem till sina föräldrar, språkkurser har hon inte råd med. Skulle det uppstå svårigheter med den mottagande familjen har Gloria få möjligheter att stå på sig. Det beror inte bara på hennes sämre språkkunskaper och högre motivation att stanna i Frankrike. Medan Annika tjänade ihop till sin flygbiljett genom att sommarjobba i Finland, kunde Gloria betala resan enbart på grund av att hennes franska arbetsgivare lånade henne summan. Hon betalar tillbaka den genom månatliga avdrag på sin *au pair*-lön och skulle på så sätt ha det ytterst svårt att lämna eller byta familj innan skulden är återgäldad.

Redan det här lilla exemplet föder en del besvärliga frågor. Hur ska vi ställa oss till att *au pair*-systemet i praktiken medverkar till att billig arbetskraft importeras från tredje världen? Eller borde man betona de positiva sidorna: kulturutbytet är inte bara inomeuropeiskt och alla involverade parter är ofta nöjda?

För kvinnor som Gloria är jobbet som *au pair* ett av de få lagliga sätten att komma in i EU och för hennes arbetsgivare är det skönt med målmedvetna och flitiga *au pairs* som är vana att sköta barn. I vissa fall skulle både *au pairen* och familjen vilja fortsätta arbetsförhållandet utöver de 18 månader som systemet nu medger. Då det inte är möjligt händer det att arbetet ändå fortsätter — men informellt, så att både arbetstagaren och arbetsgivaren hamnar utanför lagen.

Borde systemet alltså göras mera flexibelt,

så att en *au pair* kan anställas på två eller tre år? Men skulle det inte stödja den nuvarande trenden, där *au pairen* förutom att sköta barn också städar i familjer som ibland har flera *au pairs* samtidigt, där *au pair* helt enkelt betyder tjänarinna?

Vad tycker vi egentligen om världens internationalisering när den medför återkomsten av yrken och maktförhållanden vi i jämlikhetens namn länge motarbetat i Norden?

Tjänarinnans återkomst?

Vårdarbetets internationalisering tar sig drastiskt olika uttryck inom de västeuropeiska länderna. I Sydeuropa lever både lägre och högre medelklass med en obruten tradition av städerskor, strykerskor och barnskötare som är mer eller mindre lagligt anställda och i dag till största delen invandrare (Anderson 2000).

Nordiska länder som Sverige och Finland har tvärtom täckande barnomsorg i kommunal regi och en ideologi enligt vilken medelklassens städning hemma ska skötas av familjemedlemmarna själva. Inom EU finns varierande lagstiftning och praktiker för att tillåta utlännningar att ta värdeyrken i den offentliga sektorn, t ex Finland har varit ytterst restriktivt medan Norge redan har en betydande import av sjukskötare.

Hemarbetarnas ställning varierar förstås också avsevärt. En invandrare utan uppehållstillstånd och inkvarterad hemma hos arbetsgivaren är oerhört sårbar jämfört med en som åtminstone delvis har erforderliga tillstånd, en *live-out* som bor i sin egen bostad och som ofta arbetar för flera olika arbetsgivare (Anderson 2000).

Gemensamt är ändå ett uppenbart tryck inom EU för en utvidgning av betalt hemarbetet (för en färsk utredning av behovet och trenderna inom EU, se *European foundation for the improvement of living and working conditions* hemsidor). Trycket kommer dels från den allt rikare europeiska medel- och överklassens livsstil, dels från de mängder människor som förtjänar mera om de är privata barnskötare i Berlin än som högstadielärare i sitt hemland.

Under 1900-talets senare hälft antog många att den privata hemhjälpens levnad ut sin tid, tjänarinnan skulle automatiskt försvinna antingen genom teknologiska framsteg och modernisering, eller genom att männen mera jämlikt skulle ta ansvaret för hemarbete (Romero 2000). Teknologin kom, men ökande levnadsstandard skapar också nya behov att delegera och kommodifiera hemarbetet; männen har i vissa nordeuropeiska länder börjat göra husarbete, men inte på långt när på lika mycket som kvinnorna.

Det senmoderna samhället verkar paradoxalt nog återuppliva något som länge uppfattades som en feodal praktik (Lutz 2002). Det handlar ändå inte om en direkt återupplivning av pigsamhället; hemhjälpens arbete har blivit mera diversifierat och specifikt och hemhjälperna själva har delvis en alldeles ny social profil.

Vårdens kvinnliga länkar

Då kvinnor från tredje världen anställs av en familj i EU, formas det som Hochschild (2000) benämner vårdkedja (care chain). Den utgörs i regel av tre skilda grupper av kvinnor i två olika nationalstater:

1. Medel/överklass kvinnorna i de mottagande länderna (och deras barn eller män)
2. De migrerade hushållsarbetarna
3. Hushållsarbetare i den migrerade kvinnas hemland (Parrenas 2002).

Rhacel Parrenas ger exemplet med en fränksild kvinnlig arkitekt med två små barn i Rom (med en inkomst på minst 4000 euro i månaden), hennes anställda filippinska med inkomst på 1000 euro i månaden och filippinskans barnskötare på Filippinerna, som tjänar 40 euro i månaden för att ta hand om hennes två barn. Det vi ser är en kedja av delegerat moderskap: en kvinna anställer en annan för att ta hand om hennes barn medan hon själv arbetar.

I regel uppstår arbetsrelationen i huvudsak mellan hustrun i familjen och den kvinnliga (ibland manliga) anställda. Det är hustrun som söker, anställer och ofta också överräcker lönen och säger upp. Det är gentemot henne som den ofta så delikata balansen mellan arbetsgivare och anställd inom den privata och intima sfären skapas (Gregson & Loewe 1994, Anderson 2000).

Lägre ned på kedjan kan släktskap ersätta eller snarare kombineras med direkt anställning, som fallet är med Patricia, en 32-åriga filippinska som flyttat till Finland:

My sister stopped working since I moved here. I said to her, "how much do you get as your salary? I will pay you so you get at least three fourths of that amount and you take care of my kids" (...) she said ok (...) she stands like a father and a mother to my kids and now she told me that she's not going to get married anymore (...) and then she said that my kids are her life now.

Det delegerade moderskapet hör till de transnationella familjernas psykologiskt och ideologiskt mest laddade frågor (Rotkirch 2002). Arlie Hochschild (2000) frågar sig med vilken rätt USA numera importerar kärlek och inte bara olja och mineraler. Parrenas (2002) lyfter fram det fördömande som filippinska mödrar kan möta, inte minst i hemlandet.

Föräldrarna motiverar sitt val med att de kan garantera barnen en bra utbildning och köpa dem konsumtionsvaror — allt från kylskåp till mobiler, hus eller småföretag — men benämningen *dollar mummies* är inget vänligt smeknamn. Uppenbart är att barnen själva i många fall anklagar föräldrarna för att ha lämnat dem, liksom att det pris föräldrarna betalar är tungt.

Som Patricia säger är känslorna ”alltför långa vägar”:

INTERVIEWER:

So you had no chance of taking your children with you?

FILIPINA, CLEANER IN FINLAND:

No (...) after some two years here I decided to go home and then I see my kids. And then you know they are five and three years and what, they didn't know my face. They didn't know me, so, (...) They know that I'm their mother but it's too far the feelings you know... then I still you know I want that I could give them a good life and I decided to go back here again and continue working.

Det händer också att de anställda barnskötarna inte tycker att deras arbetsgivare är särskilt goda mödrar:

INTERVIEWER:

So when is she with the kids?

FILIPINA, NANNY IN FINLAND:

I don't know, sometimes so little time because

as I told you, she doesn't want to hear the noise, she doesn't want to hear them shout, she doesn't want to hear them crying or what so "Take them out" she will tell me, "Take them out before I lose my mind", I say what kind of mother is that? (...) She told me last week that if you are awake and my second boy is awake could you please don't let him scream. (...) I want to answer that I'm free it's not my job (...) but I never say that to her, I just keep quiet (...) I ask this little boy oh/kind boy come here and sleep I don't mind.

Motsägelsefull mobilitet

Vi har redan stött på flera attribut som skiljer dagens hemhjälp från 1800-talets pigsamhälle och in på 1940-talet. Forna tiders pigor, tjänarinnor och guvernanter var i regel unga; arbetsrollen slutade om kvinnan gifte sig. Tjänarinnan var ett typiskt ”bro-yrke” mellan två livsskedan, två levnadsnivåer och mellan det agrara och det urbana samhället.

Exemplet ovan med den kolombianska *au pairen* Gloria motsvarar väl just den här logiken. Men flera av 1990-talets tjänarinnor har en annan social mobilitet: de har utbildning, yrkesskola eller universitet bakom sig, om än inte alltid slutförda studier, och de är ofta gifta och/eller har barn. (Lutz 2002.) Det nya yrkesvalet är fortfarande en bro till ett annat liv, men det innebär inte alltid någon entydig klassresa uppåt. Flera av de asiatiska tjänarinnorna har haft egna tjänarinnor i sitt hemland (Mozère 2002, Parrenas 2002).

I synnerhet den asiatiska migrationen till Europa kan ses som den asiatiska medelklassens lösning på ekonomisk osäkerhet och en försäkring för kommande generationer, vilket förstås inte

minskar omfattningen av uppoffringar och den risktagning migrationen alltid innebär.

Liane Mozère (2002) betonar just risktagningen, planeringen och de långsiktiga perspektiven i de migrerade filippinska hemhjälpernas liv. Det skiljer dem inte bara från tidigare epokers tjänarinnor, utan också från de "inhemska" städerskorna och barnskötarna. Mozère beskriver de filippinskor hon intervjuat som företagare i relation till sina egna liv. Att migrera är en enorm satsning, både psykologiskt och ekonomiskt sett. Att hitta stöd, jobb och ett drägligt liv kräver otaliga strategier: hur man undviker att väcka uppmärksamhet i den nya staden, hur man låtsas vara turist då polisen kollar papperen i metron, vad man svarar tulltjänstemannen som hittar en i en fraktvagn vid den italienska gränsen.

Drömmen om att återvända hem framstår i Mozères forskning som en av de sorgligare strategierna, frammanad för att hålla hoppet och meningsfullheten uppe men sällan förverkligad. Framtidsdrömmarna återkom ständigt också i intervjuerna gjorda i Finland, ibland med klarsynt uppgivenhet:

FILIPINA, NANNY IN FINLAND:

I take care every day, night and day you know, so I'm growing to love those children so I don't want to go home, sometimes I went for holidays (...) but I forgot what my ambition actually is, that I want to be a licensed nurse, 'cause I see that anyway this is taking care of children it is also like a nurse's job, and anyway I love the children.

Samtidigt har de som väljer att migrera mycket att vinna. Särskilt för kvinnornas del kan det vara enda vägen ut ur en livssituation som känns ut-

siktlös eller hotande; ett sätt att fly familjevåld, eller ett sätt att förvekliga sina ungdomliga planer att studera och se världen. Den emancipatoriska aspekten är desto viktigare att minnas som den i det mottagande landet omvandlas till en samhällskonserverande praktik — ett sätt att lösa karriärkvinnans vardag utan att kräva männens medverkan och utan att utmana arbetslivets villkor i fråga om ledigheter, arbets- och mötestider. Dessutom "skyddas" den europeiska välfärdsstaten och dess politiska arena från diskussioner och krav på kollektiva lösningar på ett växande omsorgsbehov samt på skydd och individuella rättigheter för immigrerad hemhjälp.

Vems jämlikhet?

Jag har ovan velat belysa vissa sidor av världens globalisering med siktet inställt på mänsklig handling och komplicerade maktstrukturer och omsorgsansvar. Världens globalisering utgör en samhällspolitisk och etisk utmaning inte bara för rasister eller nationalister. Problemet kärna är avvägandet mellan å ena sidan nationell — eller europeisk eller nordisk — välfärd och jämlikhet och å andra sidan global välfärd och jämlikhet. Vill vi bevara den nordiska välfärdsstaten (eftersom detta skrivs i ett sydeuropeiskt land avstår jag från några ironiska citationstecken runt nordisk välfärdsstat), bör vårdräkna ordnas i statlig och kommunal regi med relativt höga kompetenskrav och minimilöner. Men gör vi det, stängs gränserna för en mängd högt motiverade kvinnor som är beredda att arbeta mycket hårt, också med sådant de nordiska medborgarna är för högt utbildade eller för socialt utslagna

för att göra, kvinnor som med sina inkomster dessutom försörjer och utbildar en hel släkt i sitt ursprungliga hemland.

Sociologer och feminister har i huvudsak intagit två positioner i diskussionen om hemhjälp. Den ena, som kan kallas abolitionistisk, anser att betalt hemarbete arbetet till sin natur är onödigt då dess främsta funktion är att upprätthålla en viss livsstil och social status (Anderson 2000). Privat städarbete och barnskötsel uppfattas då som förnedrande och ofrånkomligen ambivalenta yrken eftersom de utförs i någon annans hem. Städerskan utgör här ett hot mot alla drömmar om social rättvisa och jämställdhet, också om hon kommer bara en gång i veckan (se t ex slutdiskussionen i Gregson & Loewe 1994).

Utifrån den andra positionen framhålls att hushållsarbetarna mest av allt behöver synliggörande, bättre löner och tydligare rättigheter.

Mary Romero anser det realistiskt att tro att globaliseringens tjänarinnor inom någon överskådlig framtid skulle försvinna. Däremot är det säkert att arbetsgivarna betalar så lite de kan så länge som hemarbete förblir en ”i huvudsak oreglerad kapitalistisk marknad där

konsumenterna söker det mesta för lägst lön” (Romero 2002, s 3).

Romero anser dessutom att hushållsarbete kan vara ett godtagbart och fungerande alternativ för vissa kvinnor. Hon ondgör sig över de akademiska amerikaner som i jämlikhetens namn inte anställer en äldre svart kvinna utan en vit manlig student: det enda de åstadkommer, menar Romero, är att den svarta kvinnan blir utan inkomst. Intressant nog försvaras den här synen på betalt hemarbete ofta av färgade kvinnor som själva varit städerskor, eller barn till städerskor.

Hur vill vi alltså reglera arbetskraftens och familjers globala rörlighet? Ska vi ha manliga indiska ingenjörer? Kvinnliga kolombianska barnskötare?

Vem ska ha rätt att bjuda in dessa kvinnor — företagen, sjukhusen, familjerna? Hur ska man hantera existerande system, som *au pair*-utbytet, som utarbetades för en tid, en annan värld?

Hur kan man förutse den intrikata väven av informellt och formellt arbete och kringgående av principer som formas kring varje lag?

Ska vi frukta eller välkomna städerskan?

★ Referenser

Anderson, B. (2000) *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.

Castells, M. (1998) *Nätverksamhällets framväxt. Informationsåldern* Band 1. Göteborg: Daidalos.

Gregson, N. & Lowe, M. (1994) *Servicing the Middle Classes. Class, Gender and Waged Domestic Labour in Contemporary Britain*. London: Routledge.

Hochschild, A. R. (2000) "Global care chains and emotional surplus values" i Hutton, N & Giddens, A (red) s. 130-146, *On the Edge. Living with Global Capitalism*. London: Jonathan Cape.

Lutz, H. (2002) "At your service, madame! The globalization of domestic work", *Feminist Review* 70: 89-104.

Mozère, L. (2002) *Les domestiques Philippines "entrepre-*

neures d'elles-mêmes". *Le marché mondial de la domesticité*. Rapport, Université de Metz.

Oso, C. I. (2002) *Domestiques, concierges et prostituées: migration et mobilité sociale des femmes immigrées, espagnoles à Paris, colombiennes et équatoriennes à Madrid*. Opubl. doktorsavhandling, Université Paris I, dir. Bruno Lautier.

Parrenas, R. S. (2001) *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford University Press.

Romero, M. (2002/1992) *Maid in the USA*, 10th anniversary edition. New York & London: Routledge.

Rotkirch, A. (2001) "Internationalisation of intimacy. A study of the chains of care." Föredrag på Visions and Divisions, ESAs 5e konferens, Helsingfors 28.8.-1.9.01.

Rotkirch, A. (2002) "Överförd kärlek, konstiga mödrar? Om transnationellt moderskap ur ett evolutionsteoretiskt perspektiv." Föredrag på Nordisk sociologkongress i Island, Nätverksamhället — frihet eller fjättrar?, augusti 2003.